NOVICE

kmetijskih, rokodelnih in narodskih rečí.

Na svitlobo dane od krajnske kmetijske družbe.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Bleiweis.*

Tečaj VII. V sredo 12. grudna (decembra) 1849. *List 50.*

POVABILO
na naročilo Novíc za prihodnje léto 1850.

Novíce nastopijo o novim létu svoj osmi tečaj. Namén in obsežek tega nar starejiga slovenskiga časopisa, kteriga ste pripomoč naših nar imenitniših pisavcov, in zaupanje našiga naroda krog in krog po Slovenskim takó razširile, de ni skorej kraja, kamor bi „Novíce" ne šle, sta bravcam dobro znana — in ravno taka bosta tudi prihodnjič ostala.

V kmetijskih in obertnijskih rečéh, ki so podloga našiga telesniga blagostanja, bomo skerbeli vse na znanje dajati, kar služi v prid in v povzdigo kmetijstvu in obertnijstvu; zato častite ude kmetijske družbe posebno lepo prosimo, de naj nas blagovoljno podpirajo v tém imenitnim prizadevanji. Namenili smo se prihodnje léto kmetijsko orodje, ki je v druzih deželah že za práv dobro poterjeno, pri nas pa še premalo znano, v ličnih podobah kmetovavcam razjasniti in v dokladah brez plačila podati.

Za razširjevanje mnogoverstnih podukov, ki pripomorejo k omíki prostiga slovenskiga ljudstva, bomo v vsim zvesto skerbeli. Od presvitliga Cesarja podeljena vstava (konstitucíja) je dala vsim stanovam nove pravíce, pa tudi nove dolžnosti, po kterih se ima sleherni deržavljan ravnati. Vse to bomo naznanovali v Novícah.

Za omíko in veljavo slovenskiga jezika se bomo kakor dosihmal trudili; konstitucíjno pismo od 4. marca 1849 nam bo v tém vseskozi zvesto vodílo, po kterim je svobodna, mogočna, samostojna Avstrija pod vladarstvam vstavniga Cesarja, pa tudi vsacimu narodu njegova narodovnost izgovorjena. Nevstavnih in nemogočih rečí ne bomo nikdar terjali, od zagotovljenih pravíc pa tudi ne stopinice odstopili. Ne strastno ampak mirno se bomo za pravíce Avstrijanskih Slovencov potegovali.

Kér izverstna pesem veliko pripomore k omíki in liki jezika, bomo kakor dosihmal podajali svojim bravcam tudi pesmi. Naš pervi pesnik — slavni Koseski — nam je prijazno zagotovil, vse kar bo še prihodnjič pesniškiga pisal, „Novícam" izročiti. Nasledbo „Neveste Mesinske" nam je blagovoljno obljubil. Nar lepši kinč „Novíc" na pesniškim polji so vsigdar pesniške dela Koseskiga bile. Temu velikanu na slovenskim parnasu se bojo prijazno pridružile tudi lepe pesmi druzih naših pesnikov, ki slové po Slovenskim.

„Novičar" bo vsaki teden prinesel ob kratkim nar imenitniši prigodbe celiga sveta. Novíc se mende tudi prihodnje léto ne bo manjkalo, tedaj bo „Novičar" vedno napoljeno torbico novíc imel, kterih ne bo dolgočasno skladal, ampak kratko pa dobro povedal. — Kar se bo v prihodnjim deželnim in deržavnim zboru govorilo in sklenílo, bomo ob kratkim na znanje dajali, ravno tako tudi vse nove postave.

Po potrebi bomo posebne doklade dajali.

Vse pisanje v podučnih sostavkih bo v navadnim čisto slovenskim in lahko umevnim jeziku Novíc, ktere slovenskimu ljudstvu namenjene, morajo pred vsim skerbeti, de se v bravcih veselje do branja obudí in se jim ne odtegnejo, rekoč: „tega ne razumemo." Práv je, de se drugi časopisi v svojih sostavkih za bolj učene Slovence višjiga jezika poslužujejo, ki se občnoslovanskimu bliža, — namenu Novíc se pa v navadnih sostavkih ne prileže drug jezik, kakor naš čisti slovenski, ki ima tudi svoje prednosti.

Nevíce bojo izhajale, kakor dosihmal, vsako sredo, v ravno tisti obleki, kakor dosihmal, in bojo z vsimi dokladami vred — ako se o novim létu poštnína ne povikša ali se jim morebiti kak drug davk ne naloží, česar ne pričakujemo — kakor dosihmal veljale za celo léto po pošti 2 gold. in 40 krajc.; za pol léta pa 1 gold. in 20 krajc. Sicer pa veljajo v tiskarnici prejemane za celo léto le 2 gold., za pol léta pa 1 gold.

Vsaka cesarska pošta prejema naročila; sicer pa tudi založnik Novíc gosp. Blaznik v Ljubljani.

Po novih postavah ni treba za naročivne pisma z denarjem vred nič poštníne plačati; tode na pismo, ki se založniku ali vredništvu Novíc pošlje, se mora zapisati „Naročivni denar" (Pränumerationsgelder).

Kdor Novíce dobivati želí, naj se naročí berž ko more še ta mesec, de jih bo ob novim létu poredama dobivati zamogel. Tisti, ki se pozneje naročé, jih bojo sicer tudi dobili, pa naj nikar ne bojo nejevoljni, ako jih pozneje dobé.

Dr. Bleiweis, vrednik.

Smešno in krivo razlaganje kmetiških šol po deželi.

Ni je rečí na svetu, če je še takó dobra in koristna, de bi je nekteri ljudjé ali iz slabiga zapopadka ali pa iz hudobne volje krivo ne razlagali, s tem druge motili, šuntali in nar boljši naprave spodkopati si prizadevali. V poterjenje tega povémo, kar smo danes od nekiga možá iz Dolenskiga — Bog mu daj pamet — zavolj kmetijskih šol slišali.

„Cesar so nam tlako odpustili, je rekel — zdej jo pa mislijo na drugo vižo spet nazaj spraviti, de hočejo na grajšinah kmetijske šole napraviti. Od konca hočejo fantam, de bojo v té šole hodili, še kaj plačati — in mislijo, ko se bojo ljudjé grajšinskiga dela zopet navadili, se bojo grajšaki spet tlake poprijeli in uboziga kmeta vnovič dreti začéli, Na vsako vižo gospodje nekaj pod klobukam mečkajo — pa to je prazna.“ —

Takó je govoril ta mož iz Dolenskiga.

De noben pameten kmet od kmetijskih šol tacih krivih mísel imeti ne more, je gotovo — le nespametni ali hudobni ljudjé kaj taciga govoré.

Desetína in tlaka ste vekomaj v grob pokopane in nikdar več ne boste vstale. Cesar z deržavnim zboram vred so sklenili, de tlaka in desetína imate za vedne čase proti temu jenjati, de se nektere davšine brez odkupe, nektere s primernim odkupljenjem odpustijo za vedne čase. Te pravíce imajo kmetje v rokah, in níhče jih jim ne bo nazaj vzel.

Od tlake za prihodnje čase tedaj ne more nikjer več govora biti.

In kakó zamore kdo kmetijskim šolam tlako podkladati? Namén kmetijskih šol *) je ravno tlaki nasproti. V kmetijskih šolah se bojo prihodnji samostojni gospodarji umniga ín po novih skušnjah poterjeniga kmetovanja učili, za učenca se bo učeniku toliko plačevalo, de mu bo živež dajal; učenec bo še za obleko nekaj goldinarjev na roke dobil, in ko bo trilétno šolo izdelal, bo prejél, če se je dobro obnašal, pohvalno sprično pismo (Zeugniss) in še morebiti darílo v denarjih povèrh — in bo šel s tem, kar se je v svoj dobiček naučil, kamor bo hotel. Učenik in učenec se bosta ločíla — in učenik ne bo iz tega nobeniga dobička imel, marveč trud in delo s podučenjem učenca.

De bo učenec te 3 léta tudi pri poljskim delu pomagal, je ravno djanski poduk, kér vsak pameten človek vé, de kmetovanje se ne izučí za pečjó iz samih bukev, temuč iz tega, de se učenec tudi dela na polji loti.

Take šole so že davnej po mnogih ptujih deželah, kakor na Francozkim, Laškim, Nemškim, Rusovskim, in povsod jih hvalijo, de so potrebne in koristne za mlade kmetovavce. Po celim Avstrijanskim se bojo pa še le zdej napravile. — Vsak rokodelc se mora po 2, 3, 4 ali še več lét svojiga rokodelstva učiti, in kdor je pri boljšim mojstru, se boljši izučí — kaj je morebiti imenitno kmetijstvo samo tako lahko, de bi se v njem nič učiti treba ne bilo?!

Sin se scer vadi od očeta, hlapec od gospodarja kmetovati — ali sta pa ta dva vselej dobra učenika?

Tudi pri nas na Krajnskim in sploh na Slovenskim je izvedenih kmetov, ki so modri kmetovavci in dobri učeniki svojih sinov ali hlapcov, — ali so pa vsi od konca do kraja taki? Ali imajo tudi vsi čas, svoje sinove natanjko kmetijstva učiti?

De se tedaj tudi takim, ki se domá umniga kmetovanja izučiti ne morejo, priložnost da, v kmetijstvu se izuriti, za to so kmetijske šole, ktere se pa ne morejo pri kakšinim polgruntarju napraviti, ampak na večih kmetijah, kjer je priložnost veči, se kaj več naučiti.

Ker je premoženje kmetijske družbe premajhino, de bi mogla več kakor 8 učencov vsako léto v kmetijske šole pošiljati — bo javalne z osmimi fanti iz cele krajnske dežele spet tlaka nazaj prišla?!

Kdor se že laže in šunta, naj saj poprej dobro prevdari, de si kaj zvitiga — in ne neumniga ne zmisli!

—g—

*) Od naména kmetijskih šol je v današnjih »Novícah« v sostavku »Velki zbor« bolj razložno govorjenje.

Vredništvo.

S košenim ogljem vodo čistiti.

Znano je, de ima oglje moč v sebi, skaženo, malo pridno in clo smerdljivo vodo takó popraviti, de je za pijačo dobra.

Oglje ima pa tudi moč v sebi, vodi apnjene solí in veči del solnatih obstanjkov odtegniti. To poslednjo moč je iznajdel v oglji slavni kemikar Pajen v létu 1822, ki je pa tudi izvedil, de to moč ima le košeno oglje ali špodium (oglje iz živinskih kostí). Če apnato vodó v kakšni posodi zmešaš s štupo košeniga oglja, in to zmes dobro pretreseš, in ko je nekoliko stala, skozi pèrt precediš, boš dobil vodó brez vsih lastnost, ki jih sicer apno ima — vse je košeno oglje na-se potegnílo.

To moč košeniga oglja, apnate solí vodi odtegniti, je skusil glasovitni Francozki kemikar Girardin pri novih vodnjakih (štirnah), ktere večkrat dolgo časa tako nevkusno vodó dajejo, de ni za piti.

Kadar nove vodnjake napravljajo, jih večidel na dnu zadelajo z apnjeno malto in s cementam, in zid krog in krog napravijo iz apnjeniga kamnja ali pa iz kremena, ki ga z apnam ali s cementam zadelajo ali pa z vodostanovitnim apnam (hydraulischen Kalk) prevlečejo. Voda v štirnah se takó po časi napije apnatih solí; in ni za domačo rabo. Če se tudi cela štirna enkrat vse te vode sprazne, ne pomaga to veliko, kér se je vdrugič kmalo napíje.

Gosp. Girardin je svetoval 24 funtov v štupo zmletiga košeniga oglja v štirno vreči — in lej! v malo dnéh ni bilo ne duha več od apnja!

Pozneji skušnje so pokazale, de prava méra, koliko se ima košeniga oglja v takšne nove štirne djati, je: na 100 funtov vode 3 funte košeniga oglja v štupo zmletiga.

Na ravno to vižo in z majhnimi štroski si je že več kmetov pomagalo, kterih štirne so zavoljo bližnje gnojnice slabo, smerdljivo ali clo gnjilečo vodó dajale!

Kmečki gospodarji! ki imate za-se in za svojo živino slabo vodo, poskusite to, in ne boste se kèsali.

De terda apnjena voda, v kteri se ne da sočivje skuhati ali mjilo (žajfa) raztopiti, tudi želodcu ne tekne, vsak lahko previdi. S košenim ogljem se pa da vse to odvèrniti.

Oglje sploh je nar veči sovražnik smradú in gnjilobe, ki ju berž zatare. Mesó, ki je že gnjiti začelo, so ribali z ogljeno štupo — in preč je bil smrad!

Strašna smèrt po vrančnim prisadu.

„Novíce“ so že večkrat od černiga vrančniga prisada (Milzbrand) govorile in velike nevarnosti opominovale, ktera tistim žuga, ki se pri klanju ali iz kože devanji take živine vbodejo, vrežejo ali sicer oskrunijo. Černa prisadna kri, rumenkasta prisadna sokrovca in vse, kar od take živine pride, je kužno in človeku silno nevarno. Opominovale so Novíce tudi, de naj vsi srenjčanje posebno nad tem čujejo, de nihče take bolne živine ne kolje ne skrivaj ne očitno, de mesá ne prodaja, ne vživa, ne drugam odnaša.

V kakšno nevarnost tak pride, ki ne posluša dobrih svetov, nam kaže žalostna prigodba, ki se je 21. dan pretečeniga mesca v vasí „Mauer“ blizo Dunaja pripetila. Mlad kmet, čvèrst korenjak komaj 30 lét star, deva kravo iz kože, ki je na vrančni bolezni cerknila, se vbode v pèrst, in drugi dan (22. listopada) že po strašnih bolečinah umerje! Zdravniki cele bližnje okolice so mu hiteli na pomoč — pa vse ni nič pomagalo. Strašne nagle smerti je mogel revež umreti.

Gospodarji! prosimo vas, nikar ne zametujte dobrih svetov, ki vam jih Novíce dajejo, de ne bo kès prepozen!

Pošlíte svoje sinove v živinozdravilsko šolo v Ljubljano, de si bojo tudi potrebnih vednost v živinskih boleznih pridobili. Priložnost je lepa, in dobiček bo le Vaš! Popotnik.

Velki zbor kmetijske družbe v Ljubljani.

(Konec.)

Naprava učivnic za pravo izučenje mladih fantov v kmetijstvu je prišla po tem v zboru v pomén. Gospod Ferdinand Schmidt, družbini odbornik, je razložil zboru vse, kar so mnogoteri gosp. udje v ti reči odboru dopisali, in je tiste posestnike imenoval, ki so se na prošnjo kmetijske družbe in v prid krajnskiga kmetijstva oglasili, de hočejo po danih vodílih na svojih kmetíjah take šole napraviti.

Od téh učivnic bomo v „Novicah“ še veliko govorili in njih koristnost na dalje razložili, — danes le toliko povémo, de namén téh učivnic, v ktere se bojo nar menj 16 lét stari fantje dobriga zaderžanja in ki znajo domači jezik brati in pisati, jemali, je: učence v djanji kmetijstva učiti, in to, kar so v djanji storili, jim tudi z besedo in po bukvah razložiti, zakaj se mora namreč ena in druga reč takó in ne drugač storiti, kaj je napčno, kaj je práv, kaj je treba pri navadnim kmetovanji popraviti in noviga vpeljati i. t. d. Takó bo šel učenec od stopnje do stopnje v poduku naprej in razjasnilo se mu bo vse, kar mu je poprej celò neznaniga bilo.

Vsak tedaj lahko že iz tega spozná, de te učivnice niso take, kakor so sicer navadne šole, v ktere učenci po 2 ali 4 ure na dan hodijo — ampak te učivnice kmetijstva v tém obstojé, de v kmetijstvu dobro znajden in izučen posestnik kake umno obdelovane kmetíje dva ali več fantov na svojo kmetíjo vzame, ki se po njegovim napeljevanji in zraven tega tudi po nar boljših kmetijskih bukvah v djanji kmetijstva vadijo, de zamorejo po preteklih 3 létih, ko so izprašanje dostali, kot izučeni kmetovavci svojo kmetíjo z večim pridam nastopiti, ali kot vavpti ali sicer kmetijski oskerbniki v službo stopiti. Taki modri kmetovavci bojo enkrat, če si ženice izvolijo in jim Bog otrók pošlje, samí nar boljši učeniki svojim otrokam, in ti spet svojim naslednikam, in takó se bojo od roda do roda razširile kmetijske vednosti, in kmetijstvo se bo povzdignilo na višji stopnjo, de bo svojim gospodarjem zmirej veči dobiček donašalo.

To je namén téh učivnic, ktere so po druzih ptujih deželah že veliko pripomogle k povzdigi kmetijstva, ki v večim delu Avstrijanskih deželá še sploh na nizki stopnji stojí. Nekteri kmetje sicer mislijo, de kakor oni ravnajo, to je nar boljši in se ne da bolj popolnama storiti. Pa se silno motijo, če pogledajo na druge dežele. Bog obvari, de bi rekli, de je pri nas vse slabo — z veseljem jo rečemo, de je veliko dobriga; tode spomnimo se le nekterih réčí, postavimo: kakó slabo se večidel pri nas travniki gleštajo, kakó gojzdi ravnajo, kakó se gnoj zametuje i. t. d. in spoznali bomo, de je poduka vunder potreba. Vse prepovedanje, de se kmetam ni treba nič učiti, je prazno bahanje, kér, če polja, travnike in gojzde tù in tam pogledamo, skušnja očitniši govorí, kakor besede.

Krajnc je večidel priden in delaven človek, zraven tega je čiste in prebrisane glave; ako se mu še potrebni poduk podelí, ima vse lastnosti za močno povzdigo kmetijstva.

Umni kmetje bojo tedaj to novo napravo gotovo z velikim veseljem sprejeli, kér bo njenim sinovam lepa priložnost dala, se po lahki poti veliko naučiti.

De pa ne bo treba tistimu posestniku, ki bo tako učivnico napravil, učencov zastonj rediti, učencam pa tudi nič plačevati, je sklenilo ministerstvo kmetijstva, de vsi tisti denarji, ki so se dosihmal za konjske daríla (premije) večidel zametovali, naj se porabijo za te učivnice. Te daríla se tedaj prihodnjič ne bojo več dajale, ampak za kmetijske učence obernile.

Današnji veliki zbor je tedaj v ti reči sledeče sklenil: 1) Štiri učivnice naj se napravijo, in gosp. Urbančič v Preddvoru naj se, čeravno se je temu že odpovedal, še enkrat za napravo ene učivnice naprosi, kér njegovo kmetovanje je izgledna kmetijska učivnica; 2) v vsako učivnico naj se dasta 2 učenca; 3) čas učenja naj terpí 3 léta; 4) bukve preskerbí kmetijska družba; 5) za živež in stanovanje vsaciga učenca dobí učenik 50 gold. — učenec pa za obleko 30 gold. na léto; 6) nar pridnišim učencam naj se po dokončanim uku še posebne daríla v denarjih dajó.

Zraven tega je bilo še sklenjeno, ministerstvo prositi, de naj dovoli, de bi tisti učenci, ki se posebno pridno v učenju obnašajo in ki so posebno lepiga zaderžanja, se za čas svojiga učenja ne jemali v vojaški (soldaški) stan. Če ministerstvo tudi to prošnjo dovoli, bojo taki učenci deležni velicih dobrot.

Še le po tém, ko bojo vse te rečí v red djane, se bojo razpisale oznaníla za sprejembo kmetijskih učencov.

Gosp. Struppi je po tém práv razložno povedal, kakó je s kovaško in živinozdravilsko šolo v Ljubljani in de se bo 7. dan prihodnjiga noviga léta začela. Bravcam „Novíc“ je vse to že znano, in kakor slišimo se jih že veliko pripravlja, de bojo ob novim létu v to šolo prišli, v kteri bojo zraven kovaštva tudi v vsih živinozdravilskih vednostih v domačim jeziku poduk dobivali.

Dalje je bilo sklenjeno, de ima kmetijska družba v povzdigo murbine in žido-reje manj premožnim kmetam vsako léto brez plačíla murbine drevésa deliti. Za prihodnjo spomlad je namenila deset tavžent drevés podariti.

Dva pridna sadjorejca: Jožef Dekleva, kmet iz Male Pristave v Postojnskim kantonu, in Juri Stare iz Podjelj v Bohinu sta dobíla sreberni svetinji v počastenje svojiga pridniga obnašanja v sadjoreji.

Gosp. Anton Galle je zboru predlog storil, de naj kmetijska družba ministerstvu prošnjo predloží, de naj se železnica iz Ljubljane proti Terstu čez močirje (mah) pelje, kér le potem je pričakovati, de se bo močirje popolnama na suho djalo, kér bo deržava (cesar) mogla skerbeti, de se bo železnica vedno v dobrim stanu ohraníla, — to doseči bo pa treba za obravnavo celiga močirja skerbeti.

Po tem so se novi družbini udje volili, in s prijaznim govoram zastran izgotovljenja današnjih sklepov in koristniga napredovanja kmetijske družbe je sklenil družbini predsednik gosp. Terpinc današnji zbor.

Kakó so se sedanje avstrijanske dežele skupej zbrale.

V današnjih časih se je Avstrija skazala posebno mogočna in čversta, zmagvavska in nepremagljiva, takó de Avstrijani po pravici, svoje veljavnosti si svesti, lahko glave povzdigujejo, in de marsikterimu ptujimu deželjanu, še celò nekimu angležkimu ministru obraz od nevošljivosti rumenkasto prepaden postaja. Torej bo gotovo vsaciga rojaka mikalo zvediti: kdaj in kakó so si posamezne sestriške dežele roké podajale, in stopile v to družinstvo, kteriga vlani vse prekucije in silnosti nevošljivcov in sovražnikov niso mogle raztergati. Zgodovinske bukve nam kažejo, de je sedanji veliki hrust zbranih deželá, imenovan Avstrija, bil ob svojim rojstvu v létu 983 majhino detice, le ena krajna grofija v današnji četertini nad Dunajskim gojzdam (Viertel ob dem Wiener-Walde), le ena pokrajna straža Nemškimu zoper Ogre, ki so se tačas okoli klatili, in kterim je mogel še pred Melk odvzet biti, de je pervi krajni grof Leopold Svetli iz frankovske rodovine Bamberžanov zamogel si tu sedež napraviti.

V létu 1043 je Avstrija, de pri začeti priliki ostanemo, sprehodila, se začela širiti, kar se je godilo pod tretjim krajnim grofam Adalbertam Zmagovavcam, ki je bil današnjo četertino pod Dunajskim gojzdam, na desni strani Donave do reke Lajte od Ogerskiga privojskoval, in to reko v mejo odločil, kakor je še do zdaj ostalo. Do potlejšnjiga stolétja (1156) je Avstrija ostala krajna grofija, v ktero so nemški cesarji pravíco imeli poglavarje staviti; bila je takó rekoč podveršnica ali nedolétni otrok, pod nemškim višim oskerbništvam. Rečeno léto jo je bil pa cesar Friderik Rudečobradec v enim svojim milopisu dolétno ali dorašeno in svobodno spoznal, jo z nad Anižo ležečo krajno pomnožil, in povzdignil v nadvajvodstvo z nadknežjim dostojanstvam. Zraven ji je bil dal imeti lastno deželsko nadoblastjo, sodnijo, pravíco denarje kovati, in z vsim tém skorej celo samostalno najviši oblast. Pervi vojvoda Henrik Jazomirgot je bil tedej svoj sedež na Dunaji napravil, ravno na tistim mestu, kjer zdaj poslopje vojaškiga ministerstva stojí. Pod njegovim vladanjem so bili začeli svetiga Štefana cerkev zidati, somostan Šotenkloster se ima za svoj začetek njemu zahvaliti. V kakšni častí je bila Avstrija že tačas, se vidi iz zgor omenjeniga cesarskiga milopisa; v njem je Avstrija imenovana skit in serce svetiga rimsko-nemšiga cesarstva.

Naslednji vojvoda Leopold Bogaboječi je bil že konec tega stolétja (1192) po dedšini zadobil od štajarskiga vajvoda Otokarja VI. Štajarsko, ktero se je bilo skorej ob enim času z Avstrijo začelo, z njo zmirej tudi po bratovsko v sosešini ravnalo, in ž njo tudi prijazne pogodbe, gledé na nasledstvo, napravljalo.

Zadnji vojvoda iz Bamberške rodovine Friderik Borovest (Friedrich der Streitbare) je bil na Krajnskim že toliko v posést pridobil in nakupil, de se je „krajnski gospod“ imenoval. Ko je Rudolf, pervi nemški cesar iz Habsburške rodovíne, v létu 1282 z dovoljenjem nemških knezov svojima sinovama na Avgsburškim deržavnim zboru dajal dežele, ktere so bile pred avstrijanske, tačas je bilo že zedinjeno zgornje in spodnje Obanižje, Štajarsko, Koroško, Krajnsko, Slovenja pokrajna (Windische Mark) in Pardenovo (Pardenone na Beneškim). Pred je vse te dežele kralj Otokar II. pod-se spravil, on, ki je imel tudi Česko, Moravsko, in kos Silezije; pa v boji zoper cesarja Rudolfa na Moravskim polji, je bil premagan in ob življenje prišel 1278. V létu 1363 je bila tudi poknežena grofija Tiroljska prišla k Avstrii, kakor tudi še nekteri kosovi Krajnskiga, in ob ti priložnosti se je bilo začelo imé „krajnski vajvoda.“ To se je zgodilo, ko je zadnja lastnica Tiroljskiga, Marjeta Širokoustnica (Margaretha Maultasche), z avstrijanskim vojvodam Rudolfam VI. zavolj svojiga nasledstva bila pogodbo napravila, in od teh krajev že ob času svojiga življenja odstopila.

(Konec sledí.)

Večerni natoroslovski pogovori v Ljubljanskim muzeumu.

(Dalje.)

Tam teče in beží lep kukec (Käfer); dva urna persta ga kmalo vjameta, de se v pripravno posodico, z gobnato skorjo zamašeno, shrani. V prevotljeni zamaši druge manjši posode tičí cevka, skozi ktero se mali kukci v flašco denejo, zató kér ni dobro velicih in malih skupej devati. Stekljena ali kositarnasta zamašena posoda se v krop vtakne, — in kmalo so živalice mertve.

Če ima učenec veselje in čas več rečí loviti in iskati, naj v gojzdu, na prodih i. t. d. listje in kamnje vzdigne; naj loči mah od skal, od drevja, pri tléh, na poropkih, tudi naj odlomi ločeno lubje ali skorjo; tudi v gobah i. t. d. bo najdel marsikteri merčes (Insect), červiče, in polževe lupinke, ki se sicer ne vidijo.

Kukci ali kebri se skozi desno skorjato perutnico, drugi merčesi pa skoz herbet na bucike (knofle) nabodejo; nekteri se tudi v žganji do doma ohranijo; polževe lupine se po poti v škatlici hranijo, v ktere se enmalo mahú dene. —

V strohljenih poropkih se najde veliko lesajednih žival. Skorja osušeniga kravjeka in kojnskih fig se s paličico ali tersko vzdigne; pod njimi in v njih se najde veliko posebnih kukcov, kteri v zemljo zginejo; z dletam ali s kakšnim dolgim močnim nožem se zemlja odkoplje; takó se dobijo lahko očedeni kukci. Clo smerdljiva mèrhovina je ogledati, v kteri se posebno lepi kukci redijo in najdejo. Zaveži z ruto usta in nosnice, porini merho na stran, in poberi s plošnjatimi tanjkimi klešicami (Pinzette), če se ti gnjusi, merčese s perstmí loviti in pobirati, kteri se v škatlico v mah skoz prevotljeni pokrov spustijo, in potem jih zamaši, in hrani v žganjim cvetu (Weingeist). Mravliša imajo tudi posebne gostače. — Pri jezérih, mlakah, grabnih, lužah in močvirjih se slišijo šumeti in se vidijo mnogoverstne pleména merčesov; kačji pastirji, komarji, veše i. t. d. Na mahú, ločku, germovji, na stebljih lazijo polžiki in druge živali, v vodi plavajo in se potopujejo kukci i. t. d. Gost sak, ravšelj, nam pomaga jih vjeti. Pa tudi v blatu, ktero se s sakam vzdigne, se najdejo lepe živali, če se v situ, kakor je pri malih okamnínah govorjeno bilo, z vodó izčistijo. Ravno takó tudi v blatu, kteriga ribči z ravšeljnam ali mrežo iz vode potegnejo, priden učenec ali sicer prijatel natoroznanstva posebne reči in živalice najde. — Platnjeni sak, na obroč našit in na palico nataknjen, nam z lahkim trudam veliko lepih živalic donese, če se po travnikih, kakor de bi kosil, sèm ter tjè verh cvetja, po zeliših, ob germovjih ž njim kakikrat švigne; sak na stran nagnjen, de vjete zakriva, se počasi vzdignje; na dnu mergolí polno posebnih živalic: kobilic, kukcov, stenic, mergolincov, muh, ôs, gosenc, pajkov i. t. d. kterih bi drugač tudi z velikim trudam in skerbnim izkanjem dobiti ne bilo mogoče.

(Dalje sledí.)

Pogled po svetu.

(Število kmetovavcov v primeri k številu obertnikov ali rokodelcov po mnogih deželah). Na 1000 kmetovavcov pride na Angležkim 200 rokodelcov, na Francozkim 50, na severnim Nemškim

Nemškim 42, na južnim Nemškim 40, na Laškim 31, na Avstrijanskim 12. Iz tega se vidi, de je Angležka dežela obertniška (rokodelska) dežela, Avstrijansko cesarstvo pa poljodelska dežela. Zató ima pa tudi Angležka dežela nar imenitniši fabrike, in angležko blago je fabrikantam druzih dežel v izgled. Ravno zató, kér ima Angležka dežela toliko rokodelcov, ima pa tudi zraven mogočnih bogatínov tudi nar več revežev, in če bi ji kadaj utegnila kupčija v druge dežele spodletéti, bo revšina na Angležkim strašno velika. Avstrija stojí na nar terdniši podlagi — zemljiše je stanovitno premoženje.

Jezična igračica. [1])

Če po kraško šrajati želiš,
Tak udaraj z glasam koreníke;
Šč zgovaraj, kakor se učiš.
— — — — —

Šprah obeli šaldo z *ma* in *pej* [2])
U pej šrajáj, kakor *ü*, visoko;
Kader pride *é* pej reci *ej*.
Z druz'mi glasniki ne hod' globoko.

G pred *i* ko *ž*, in *h* ko *š*
Šiša, zato rečemo mi druzí:
K pred *i* in *ü* iz *u* ko *tje*;
In to prav dopade Kraški Muzi.

Verz' v stopnjah mérjenja [3]) tudi preč
Krajnsko *bolj* in *nar bolj* in po laško
Stavi namest tega: *več*, *naj več*.
Več in naj več běšter, to je kraško.

Starše 'n častí vredne z glagolam [4])
Glavnim, namest iménam vikaj;
Z drugim nej te ne bo zato sram,
Jih besedami brez straha tikaj.

Stav' pred konec *ta* in *te* terd *s*
V glagolskim' dvo- ino višebroju,
Ma velevniga ne rajtaj les,
Tak' postavim: delasta v znoju.

Ma se tud' še moraste učit'
Besedí, k so samo tukej znane,
Kterih pej doma ni zadobit'
Prosimo na posod' Benečane. Jaka.

Mala slovenska stran s zlo razločnim jezikam.

Unstran Verhnike je kos zemlje, ki obseže Borovniško, Presersko in en del Ižanske fare, kjer je beseda od soseskine toliko razločena, de ljudjé iz drugih bližnjih krajev ondašnih prebivavcov ne morejo vselej razumeti; zakaj razun posebniga zavijanja imajo za veliko rečí druge iména. Sosedje jih s posebnim iménam kličejo, ktero kaže njih poprejšnji revni stan, jim pa zdaj celò ni v sramoto, kér po svoji pridnosti namesti lesenih čevljev ali cokel nosijo usnjate; pravijo jim namreč coklarji. Nektere besede damo tukej v pokušnjo, kdor je bliže tam, jih bo več znal; morebiti bi se marsiktera neznana slovenska beseda vmes našla. Takó pravijo: rezavec, razmetavec za ženitninskiga starašina, derséla za družico, kaból za škaf, zmuznik za posteliše ali špampet, verníle za vrata ali leso pri vertu, triba za zvezan kozelc (Doppelharfe); katernjáč za cajno, korbico; in še dosti druziga.

Podlipski.

[1]) Ta pesmica je vzeta iz prijatelskiga dopisa gospoda J. V., ko je še v Gročani bil.

[2]) Die Sprache würze heftig mit ma und pej. — Šprah »Sprache,« ni ženskiga spôla, na priliko: vsaka dežela jéma svoj šprah. — Obéliti, zabéliti. — Šaldo heftig na priliko: ga je šaldo tepel.

[3]) Vergleichungsstafel po Vodniku.

[4]) Tak slišimo v starih narodskih pesmih, postavim:
Vi ste mi kriva bla,
De sim jez žalostna i. t. d.

Novičar iz Ljubljane.

Légar (Thyphus) še zmiraj pri nas, posebno med vojaki, hudo razsaja; v priméri bolnikov jih pa vunder veliko ne umerje. — Ravno ta vročinska bolezin, ki je tudi med vojaki v Postojni huda, je vzéla ondi kresijskiga dohtarja, Dr. De Krinisa; Dr. Vesel je hudo zbolel. — Tudi 5. bataljon našiga domačiga regimenta je prišel iz Ogerskiga domú. — Ob novim létu se bo z dovoljenjem kupčijskiga ministra vsaki dan poštni voz (Malewagen) med Postojno in Reko vozil, in tako stopi Reka in Horvaško primorje z Ljubljano, Gradcam, Dunajem i. t. d. v nar bližniši dotiko. — V izdajevanji Ljubljanskih časopisov se bojo ob novim létu nektere spremembe zgodile. „Novíce," „Zgodnja Danica," „Vedež" ostanejo, kakor so bili. „Slovenja" bo namest po celi pôli, vsaki teden dvakrat po pól poli izhajala, zató bo pa tudi z nižjim kupam mnogim vošílam vstregla. Nemški cerkveni časopis z doklado „Zeit und Ewigkeit" bo jenjal. Kaj bo „Pravi Slovenec" počél, še ne vémo. Na novo bo vladarstvo izdajalo vladni list v slovenskim jeziku dvakrat v tednu; „Laibacher Zeitung" bo pa mende nemški vladni ostal. — Sliši se, de bo zasluženi bivši vodja gimnazijalnih šol, gosp. Rebič za svoje večlétne zasluge veliko zlato svetinjo od Cesarja dobil. — Bivši poslanec deržavniga zbora gosp. Šuselka je bil pretečeni teden s svojo ženo v Ljubljani. Ona je večkrat v gledišu igrala in zlo dopadla; pri poslednji igri je tudi slovensko pesmico „Bravci! veseli vsi" takó lepo péla, de so ji glasi dopadajenja donéli od vsih strani silno polniga plediša. Mož in žena bosta s prijazno sprejembo v Ljubljani gotovo zadovoljna. — Prihodnjo saboto bo gospodična Vesel, ki nas je že večkrat s slovenskimi poezijami razveselila, iz „Divice Orleanske" Koseskiga krasni samogovor 4. djanja v orožni obleki junaške „Divice" deklamirala; igrali bojo ta večer tudi igro, ki jo je Ban Jelačič v nemškim jeziku spisal, ko še ni z vojsko, ampak z poezijo opraviti imel. Ban Jelačič in Koseski — dva slovanska pesníka na en večer bosta gotovo močno vabílo v gledíše ta večer! —

Novičar iz mnogih krajev.

Cesar Franc Jožef so nastopili vlado avstrijanskiga cesarstva 2. dan grudna lanjskiga léta; oblétnico tega nastopa praznovati, so vstvarili 2. dan t. l. nov red (Orden), ki se imenuje Franc-Jožefov red, in kteriga zamore vsakdo zadobiti, naj bo kakoršniga koli stanú in kakoršne koli vére, če si je le za vlado ali za domovíno, naj bo v vojski, ali v mirnim trudu za povzdigo ljudske omike, kmetijstva, obertnijstva i. t. d. posebno zasluženje pridobil. Zató pa ta red tudi ni z nobenimi prednostmi za naslednike počasteniga sklenjen, in veljá le zasluženimu samimu, — in to je prav! — Agramerica piše, de bojo Cesar v Terst, Milano, Dalmacijo in Zagreb šli; na Dunaji se od tega potovanja — sedaj pozimi — še nič ne vé. — Ban Jelačič je še zmirej na Dunaji; uni dan je bil več ur pri Cesarju; tudi ministerstva predsednik in vojni minister sta bila pričijoča. — Minister notranjih oprav je ukazal, de učiteljski pomočniki (Schulgehülfen), ki so z dekretam v službi, imajo vojašine

prosti biti. — Za nove kmetijske šole po deželi se bojo povsod práv po domače pisane šolske bukve kmetijstva potrebovale; ministerstvo kmetijstva je tedaj postavilo 200 cekinov tistimu v darílo, ki bo take bukve spisal, de jih bo komisija kmečki mladosti primerjene poterdila. Rokopís téh bukev zna v nemškim, slovanskim, laškim ali madžarskim pisan biti; tode slovanskimu, laškimu ali madžarskimu mora nemška prestava pridjana biti. — Sčasama hočejo vès papirnati drobni denar po 6 in 10 krajc. nazaj potegniti in ga s srebernim in bakrenim drobižem zmenjati; zato je od časa do časa srečkanje (lozanje) na Dunaji, pri kterim se vselej ena cerka tega papirnatiga denarja vzdigne, in vsi tisti bankovčki, ki so z vzdignjeno čerko zaznamovani, se zamorejo ali pri poglavni Dunajski kasi ali pri druzih cesarskih kasah po deželi, ki so zato postavljene, v sreberni ali bakreni drobiž zmenjati. Pri zadnjim srečkanji je bila čerka *B* za bankovčke po 10 krajc. vzdignjena. Kdor ima tedaj papirnate desetíce s čerko *B*, jih zamore pri imenovanih kasah zmenjati. — Naše nove sreberne šestíce, ki imajo napís léta 1849, nimajo ne na Saksonskim, ne na Prajsovskim ne na Bavarskim postavne cene, in se tudi pri ondašnjih očitnih kasah ne jemljejo; nam jih bo tedaj saj v naših deželah kaj ostalo, zakaj gotovo je, de tudi za tó pri nas ni nič srebra viditi, kér so ga neizrečeno veliko v ptuje dežele izpeljali. Naš sreberni denar, ki je bil že v samim srebru toliko vreden, kolikor je veljal, so prelivali v ptuji denar; pri sedanjih šestícah se pa ta prememba ne izplača. — V Lincu so zasačili dva človeka (eden je bil študent), ki sta bankovce po goldinarji ponarejála, pa ne celih, ampak le zgornjo levo čètert ali fliko, kakor jo naši kmetje imenujejo. — Dunajska mestna srenja ima namén, davk za psè in take konje vpeljati, ki jih ljudjé ne za potrebo, ampak za samo veselje imajo; za 1 psa misli 5 gold. davka na léto postaviti. — Bivšiga deržavniga poslanca Dr. Fišhofa, od kteriga so lani tudi „Novíce“ včasih kaj spomnile, in ki je bil obdolžen, de je bil Dunajskiga punta kriv, so izpustili unidan iz ječe, v kteri so ga 9 mescov zavolj preiskovanja njegoviga obdolženja zapertiga imeli. Spoznan je nedolžen. — Tiste čolne, ki so unidan na Donavi po nagli zmerzlíni zamerznili, ne morejo zdej drugač iz ledú spraviti, kakor de jih morajo popolnama razbiti in razklati, in les prodati. Tudi živež, s kterim so bili obloženi, morajo skorej po nič prodati. — Pod Dunajem na Ogerskim blizo Švehata so našli te dni eniga mladiga Kočevarja pod milim nebam zmerznjeniga, kterim na Dunaji „Krainerbub právijo. — Zunej Dunaja (Tabor) je unidan neka fabrika, ki železne mašine izdeljuje, do dna pogoréla; okoli 300 delavcov je prišlo ob njih zaslužek! — Na Goriškim in Istrijanskim je kolera popolnama jenjala. Na Goriškim se je bolezin v 57 srenjah pokazala, 826 ljudi napadla, 353 umorila; na Istrijanskim je razsajala v 51 srenjah, 1391 ljudí napadla, 563 pa umorila. Tako hudo pa, kakor je v Terstu bila, ni bila letas nikjer. — Na Ogerskim se vsak dan več sliši od tatvín in roparij, in scer tako, de so mogli v Peštanski stolici 5 sodnic, v Granski 3, in še v dveh druzih stolicah po troje sodnic napraviti, ki vjete roparje po nagli sodbi (Standrecht) sodíjo. — 13 regimentov bo nova žandarmarija znêsla, ki se bo po celim cesarstvu napravila; na Ogersko pridejo 4 regimentí, na Gališko in Šlezijo 2, scer pa povsod po 1 regiment; za Koroško, Krajnsko in Lombarško-Beneško prideta 2 regimenta. — Ni res, kar so nekteri časopisi oznanili, de se je naša armada, ki na Češki meji protí Nemškim stojí, že v Saksonsko premaknila; toliko pa je gotovo, de je povelje dobila, de ima pripravljena biti, če bi treba bilo, naglo se na pot podati. — Nadvojvoda Janez še ne bo Frankobroda zapustil, ker ste si Avstrijanska in Prajsovska vlada — kakor se bére — v nemških zadévah še zlo navskríž. Narodni nemški zbor v Erfurtu, kteriga je Prajsovska vlada dovolila, zna nove zmešnjave vžgati. — Angležka vlada je ukazala svojim vojnim barkam, de naj se iz Dardanil pomaknejo v Malto nazaj; iz tega se sme soditi, de se bo Turška razpartija morebiti z lepo poravnala. — Sveti Oče papežse še vedno noče v Rim nazaj podati, ker nestanovitnosti Francozke vlade in politike ne zaupa. Francozka vlada ne vé, kaj bi z Rimam počela; kakor Samson je vrata tega mesta izsnela, s kterimi zdej ne vé ne naprej ne nazaj. Nar boljši bi mende bilo, ko bi Francozje Rimsko deželo berž ko berž zapustili, kjer si niso nobene slave pridobili, in de bi drugim perpustili obravno Rimskih zmešnjav. — Podestá Milanski je bil unidan pri maršalu Radeckitu, in mu je nasvetoval, de naj bi zdej, ko je povsod mir, tudi Laških mest obséje (Belagerungszustand) osvobodil. Radecki mu je na to odgovoril: „Žal mi je, de Vaših vošil ne morem spolniti; mir še ni tako vterjen, kakor Vi mislite; in berž ko ne, bomo mogli prihodnjo spomlad Sardince obiskati. — Agramerica piše, de bo sedanji k. komisár Izidor Nikolic vojvodni namestnik za Serbijo izvoljen.

Kratkočasnica.

Nek plemenitaž je povabil večkrat nekiga stariga pa vedno dobrovoljniga šolmajštra h kosilu, ki je rad vince pil. Šolmajšter je hotel vselej zraven vina veliko flaško vode imeti, čeravno ni nikdar vina z vodo mešal. Plemenitaž ga vpraša, zakaj de hoče vselej vode imeti, kér je vunder nikdar ne pokusi? Šolmajšter mu odgovorí: Nikar mi nezamerite, de vas tudí jez vprašam: zakaj de imate vedno sabljo okoli sebe opasano, kér se je tudi nikdar ne poslužite? „Jez imam sabljo zató pri sebi, de se ž njo branim, ako bi mi kdo kaj žaliga storiti utegnil — mu odgovorí plemenitaž. „Lejte, prijatel, ravno zatega voljo imam tudi jez zmirej vodo zraven vina pripravljeno, če bi mi vino kaj preveč nadlegovati hotlo, de se ž njo zoper vino branim; kér pa vidim, de mi vino nikdar nič hudiga ne storí, ga pa tudi jez z vodo ne dražim.“

Prošnja.

Práv ljubo bi mi bilo za slovenski besednik zvediti: kaj se pravi beseda »skutnik«. Zraven bi pa ta beseda práv razložena tudi v dogodovšini utegnila eno reč za vse Slovane obsvetiti. Jez nekoliko vém, kaj hoče reči, pa ne práv na tanjko. Na Pivki, morebiti tudi okoli Oblok utegne znana biti, večkrat sim jo slišal, pa ne vém práv: ali samo na Pivki ali tudi drugot? S to besedo pa ni zmeniti »skotnik«, kar kaj druziga pomeni. Če jo kdo vé, prosim naj jo oznani po »Novícah.«

Današnjimu listu je pridjan 46. dokladni list.

Žitni kup. (Srednja cena).	V Ljubljani 7. grudna. gold.	kr.	V Krajnji 3. grudna. gold.	kr.
1 mernik Pšenice domače	2	19	2	18
1 » » banaške	2	20	2	24
1 » Turšice	1	26	1	37
1 » Soršice	—	—	1	57
1 » Rèží	—	—	1	30
1 » Ječmena	—	—	—	—
1 » Prosa	1	4	1	12
1 » Ajde	1	13	1	10
1 » Ovsa	—	54	—	50

Natiskar in založnik *Jožef Blaznik v Ljubljani.*